

TALABALAR BILAN TEZ FURSATDA RANGLAVHALAR ISHLASHNING KREATIV TEXNOLOGIYALARI

Talipov Nigmatjon Nozimovich

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Tasviriy san`at kafedrasida dotsenti v.b.

Abstract. In the article, main practical recommends on drawing etudes are given. The peculiarities of individual methods using in this direction are explained.

Key concepts. Etude, arrangement, specify ratios, composition, the laws of perspective, relations of color and tint, constructive building, plastics, plein air.

Rezume. Ilmiy maqolada tez fursatda ranglavhalar ishlash bo'yicha asosiy amaliy tavsiyalar berilgan, mazkur yo'nalishda qo'llaniladigan individual metodlarning xususiyatlari tushuntirilgan.

Tayanch tushunchalar: ranglavha, komponovka, nisbatlarni aniqlash, kompozitsiya, perspektiva qonunlari, rang va tus munosabatlari, konstruktiv qurilish, plastika, plener.

Резюме. В статье даны основные практические рекомендации по выполнению краткосрочных этюдов, описаны особенности индивидуальных методов, применяемых в этом направлении.

Основные понятия: этюд, компоновка, выявление отношений, композиция, законы перспективы, отношения света и оттенка, конструктивное строение, пластика, пленэр.

Mustaqillik yillarida tasviriy va amaliy san'atdan yoshlarga zamonaviy talablar asosida ta'lim berish sifatini oshirish, jumladan, tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlash tizimini xalqaro malaka talablar asosida tashkil etish kabi ishlarga alohida e'tibor qaratildi. Ta'lim sohasida amalga oshirilgan keng qamrovli islohotlar natijasida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashning ilg'or xorijiy tajribalarga asoslangan milliy tizimi yaratildi. Shular bilan bir qatorda tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlash sifatini oshirishda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga oid yondashuvlarni jadallashtirish zarurati yuzaga kelmoqda. Shu jihatdan oliy ta'lim sifatini ta'minlashdagi ijtimoiy rolini oshirish, kasbiy ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, kompetensiyalarga asoslangan innovatsion ta'lim muhitini shakllantirish, interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish asosida talabalarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish zaruriyatini izohlaydi.

Oliy ta'lim talabalariga tasviriy san'at o'qitilishini yangicha tashkil etish, uning mazmuni va metodikasini takomillashtirish shu kunning dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Tasviriy san'atda tez fursatda ranglavhalar ishlash bu o'rinda alohida ahamiyat kasb etadi. Demak oliy ta'lim talabalariga tasviriy san'at orqali badiiy ta'lim berish dolzarb vazifalardan biridir. Tasviriy san'atdan malakali pedagog kadrlar tayyorlashda talabalarga jismlarni naturaga qarab to'g'ri tasvirlash mashqlari muhim ahamiyatga ega bo'lib, bo'lajak rassom-pedagogning tasviriy san'at sohasidagi mahoratini shakllantirish, auditoriyada va mustaqil tarzda naturani hayotiy tasvirlash mashqlari orqali amalga oshiriladi. Naturadan rasm chizish mashg'ulotlarida talaba birinchi galda turli shakllarning o'ziga xos tomonlarini to'g'ri ko'rishni o'rganadi. Ma'lumki, insonlar jismlar va ularning tasvirini turlicha tasavvur etadilar. Bu esa birinchi navbatda har bir insonning ko'z tuzilishiga va ayniqsa tasviriy san'at borasida ko'rish qobiliyatiga bog'liq. Rasm chizishni o'rgatishda asosiy vazifa, bu rassomda jism shaklini masofadan ko'rish va tasvirlash qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Jism shaklini masofadan (kenglikda) ko'rish va tasvirlash – jismni «to'la hajmda», uch o'lchamli shaklda (balandligi, eni va qalinligini) ko'rish demakdir. Xaqqoniy rasm chizish ko'z bilan o'lchash, masofa va jism o'lchamlarini ko'zda chamalash, va naturani to'g'ri anglash orqali erishiladi. Bunday hollarda jism o'lchami va masofani aniqlash uchun ko'z bilan chamalash qobiliyatini rivojlantirish muhim

ahamiyat kasb etadi. Chamalash qobiliyatini shakllantirish uchun ish jarayonida doimiy ravishda ko‘z bilan nisbatni aniqlab turish yaxshi natija beradi. Ko‘rish orqali eslab qolish rassomning eng qimmatli va e‘tiborli hislati bo‘lib, u orqali jism shakli, nisbati va tuzilishi haqidagi aniq va umumiy tasavvurni xotirada saqlaydi. Bu esa shaklni xotiradan, tasavvur va anglash asosida chizish imkonini beradi va rassomning kelgusida mustaqil kompozitsiyalar va eskizlar yaratish borasidagi ishlarini birmuncha engillashtiradi.

Natura qo‘yilmasidan rasm chizish bo‘yicha olib borilgan doimiy mashqlar natijasida ko‘rib eslab qolish qobiliyati rivojlanadi. Bunday mashqlar, ayniqsa, birinchi kursga qabul qilingan talabalar orasida ko‘proq o‘tkazilishi yaxshi natija beradi. Bu esa talabalarda jismlarning shakli, konstruktiv qurilishi, nisbatlari va plastikasi to‘g‘risidagi tasavvurlarni xotirada yanada uzoq saqlashga yordam beradi. Talabalar dastlabki ta‘lim bosqichida odatda chizayotgan narsani yuzaki huddi o‘ziday ko‘chirishga harakat qiladilar. Ular diqqat bilan oldinma ketin narsalarga tikilib qarashadi, so‘ngra har bir mayda bo‘laklarni va ularning rangini alohida-alohida bo‘yashadi. Natijada tasvir maydalangan va bir butun ko‘rinishda bo‘lmaydi. Bunday kamchiliklar qo‘yilmaning predmetlar orasidagi katta rang munosabatlarini etyud (ranglavha)da ko‘rsata olmaslikdan kelib chiqadi. Inson bosh qismini to‘g‘ri tasvirlashda ham masalan yuzning mayda bo‘laklaridan boshlab bo‘lmaydi, faqat harakatdagi nisbatlarda umumiylik va yaxlitlikdan boshlashi rangtasvirda esa ham turli natura ob‘ektlari (natyurmort, manzara) yoki narsalarning asosiy umumlashtirilgan dog‘lar orasidagi ranglar munosabatini aniqlashni o‘rganib olishi kerak. Natura ob‘ektini yaxlit ko‘rish va katta asosiy ranglar dog‘ini aniqlay bilish – muhim kasbiy mahorat, u esa dastlabki rangtasvir ta‘limida shakllangan bo‘lishi kerak. Faqat shundan so‘ng uzoq muddatli (vaqt bo‘yicha) ishlarga manzara ob‘ektlari yoki natyurmortdagi buyumlarning hajmli shakllarini puxta ishlashga o‘tishi mumkin.

Ochiq havo (plener) da kichik xajmdagi etyud (ranglavha)larni turli ranglar vositasida ishlashda avvalo, asosiy rang munosabatlarini aniq topa olish muhimdir. Buning uchun naturaning old ko‘rinishidagi qarama-qarshi (tusli va rangli) dog‘larni uzoqdagiga nisbatan taqqoslash kerak. Kichik o‘lchamdagi etyudlarda mayda bo‘laklarga e‘tibor berilmaydi, asosan katta rang munosabatlarida yoziladi. Manzara etyudlarini bajarishda uncha murakkab bo‘lmagan syujetlar tanlanadi (masalan uy bilan hovlining bir bo‘lagi).

Keyinchalik vazifani murakkablashtirib, ochiq kenglikdagi manzarani tasvirlashga o‘tiladi. Bunday etyudlarda havo perspektivasidagi, masalan manzaradagi ranglarning och-to‘qlik va to‘yinganligini turli ko‘rinishlaridagi hodisalarga asosiy e‘tiborni qaratish lozim. Bunga esa manzaraning barcha ko‘rinishlarini taqqoslash yo‘li bilan yaxlit idrok qilish orqali erishiladi.

Masalan, old ko‘rinishdagi daryo qirg‘og‘i, ikkinchi hamda uzoqdagi ko‘rinish bilan, shuningdek bir vaqtda osmon va uning suvdagi aksi bilan ham taqqoslanadi (etyudni ishlash vaqti 15-30-60 daqiqagacha bo‘lishi mumkin).

«...Etyudni shunday tasvirlash kerakki, birdan er bilan suvni osmonga nisbatan tus munosabatlarini anglab mohiyatini ilg‘ab olish zarur» - degan edi taniqli ijodkor Malik aka Nabiev o‘z shogirdlariga. Uning o‘zi doimo etyudlarda asosiy rang munosabatlarini to‘g‘ri topishni mohir ustasi bo‘lgan.

Qisqa muddatli etyudlarni bajarish maqsadi turlicha bo‘lishi mumkin: ba‘zan etyud uzoq davomli ish oldidan bajariladi va unda naturadagi ranglar munosabatlari tahlil qilib o‘rganiladi hamda uning koloritiga hos birinchi taassurotlar belgilanadi, boshqa holatda esa – shakllarni qo‘shimcha va puxtaroq o‘rganish maqsadida uning mayda bo‘laklari (inson qo‘lining etyudi, manzaraning ayrim bo‘laklari) aniqlanadi. Rangtasvirning qonuniyatlarini puxta o‘rganish uchun, dala amaliyotida etyudlar bajariladi: manzaraning umumiy yoritilganlik holati, kolorit yaxlitligi va h.k.. Manzaraning etyudini tasvirlashda har doim yorug‘lik tez-tez o‘zgarib turadi. Hattoki, quyosh bulutlar ortida bo‘lsa ham, u manzaraga bevosita ta‘sir qiladiki, seansni boshlanishida va so‘nggida manzaradagi yorug‘lik holati doim turlicha bo‘ladi.

Natyurmortning umumiy tus va rang holatini xonaning ichki sharoitida aniq kuzatish uchun tuzilgan sodda natura qo‘yilmalari bilan bir nechta qisqa muddatli etyudlar bajarilib yorug‘lik manbai har xil masofada joylashtirilgan bo‘lsa, ya‘ni deraza yaqinida, xona o‘rtasida va derazadan uzoqlashgan holatda (xonaning ichkarisida).

Dastlabki natyurmort qo‘yilmasi derazaga yaqinroq joylashtiriladi natijada u boshqalarga nisbatan kuchliroq yoritilgan bo‘ladi. Keyingi qo‘yilmalarni yoritilishi esa biroz sustroq bo‘ladi. Bu o‘quv qo‘yilmalari orqali etyudlardagi soya-yorug‘, rang hamda yoritilishni pasaytirilishi yoki kuchaytirilishiga bog‘liq holda etyudning umumiy tus va rang holatini qanday ko‘rinishini namoyish etiladi.

Koloritga ya'ni rang qatorining birligi va uyg'unligiga hos qisqa fursatli etyudlar bajarish muhimdir. Bunday maqsadli qo'yilmalarda qandaydir ma'lum bir rang ustun turishi kerak. Masalan natyurmortni sun'iy issiq yorug'lik bilan yoritish mumkin. Bunday etyudlarda mayda bo'laklarni batafsil ishlab chiqishga hojat yo'q. Muhimi, rang gammasini uning birligi va uyg'unligini tushunib tasvirlashdan iboratdir. Qisqa muddatli etyudlardagi qo'yilmalarni issiq va sovuq ranglarda almashtirib tasvirlash maqsadga muvofiqdir.

Yosh rassomning uzluksiz mashqlari natijasida ranglardagi nozik o'zgarishlarni farqlashga, kuzatuvchanlikni rivojlanishiga rang-baranglikni sezishga, hamda tasviriy vositalarni mohirona egallashiga zamin yaratadi. Tajribali rassomlarning etyudlarini kuzatganda ularning nihoyatda nafis va jozibali tasvirlanganiga havas bilan qaraymiz. Naturaning rangdor koloritli holatini mohirona tasvirlash mahoratiga tinmay uzluksiz amaliy ishlash natijasidagina erishiladi.

Shunday qilib naturaning asosiy ob'ektlari orasidagi umumiy va katta ranglar munosabatini ma'lum tus va ranglar ko'lamida saqlanganligi rangtasvirning asosidir. Shular asosida ob'ektlarning keyingi ranglarda ishlashning o'ta nozik jarayoni amalga oshiriladiki, bu tabiatni diqqat bilan kuzatish, uni jonli his etish natijasidir.

Buning ustiga rangli tasvir natyurmortning alohida buyumlari yoki manzara ob'ektlarini nusxasini yuzaki ko'chirish orqali yaratilmaydi, u buyumlarning rang munosabatlari va ularning fazoviy kenglik bilan birga o'zaro

bog'liq holda, yaxlit obraz asosida rassomning idrok etishi natijasida quriladi.

Har qanday natura qo'yilmasini yaxlit obraz sifatida qabul qilish lozim. Natyurmortning turli narsalardan tuzilganligini masalan qumg'on, olma, piyola; manzarada esa – alohida osmon, o'rmon va yiroqdagi ko'kimtir tog'larni ma'lum vaqtga yoddan chiqarish kerak. Naturaga bunday qarash orqali buyumlarning shaxsiy rangini ko'rish mumkin xolos lekin tasvirlash lozim bo'lgan ranglarni emas. Naturaning barcha narsalari yoki ob'ektlari – bu rangli kartinaning bir qismi xolos ranglarning jarangdorligi, uning yaxlitligini tasvirlash mobaynida namoyon bo'ladi, bu esa xuddi turli musiqa asboblarida ijro etilayotgan yaxlit simfonik asar singari jaranglaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdirasilov S., Talipov N. Rangtasvir. Darslik- T., Innovatsiya- Ziyo, 2019, 75.
2. Абдирасилов, С. Ф., Толипов, Н. Х., & Толипов, Н. Н. (2017). Эффективность исторического подхода в художественном обучении. Молодой ученый, (20), 417-421.
3. Абдирасилов, С. Ф., Толипов, Н., & Орипова, Н. (2006). Рангтасвир. Т.: Узбекистан нашриёти.
4. Абдирасилов, С. Ф., & Хисамиева, С. (2016). Воспитание школьников в духе патриотизма средствами изобразительного искусства в узбекской школе. Молодой ученый, (1), 667-670.
5. Абдирасилов Сунатулла Файзуллаевич, & Назирбекова Шахноза Ботировна (2017). Компьютеризация и информатизация художественно- практические занятия в обучении студентов. Инновации в науке, (12 (73)), 21-23.
6. Абдирасилов, С. Ф. (2016). МЕТОДИЧЕСКОЕ И ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБУЧЕНИИ. Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии, (4-1), 125-133.
7. Абдирасилов Сунатулла Файзуллаевич. "Художественные традиции как основа профессионального мастерства" Наука и образование сегодня, no. 2 (3), 2016, pp. 63-69.
8. Абдирасилов, С. Ф., & Исахожаева, Н. А. (2017). Изобразительные умения и навыки в процессе выполнения набросков будущих дизайнеров. Молодой ученый, (7), 411-414.
9. Yusubali o'g'li, Y. S. (2021). Xvi–Xvii Asrlar GARbiy Yevropa Tasviriy San'atida Maishiy Janrning Rivojlanishi. Bo'shkaruv va Etika Qoidalari online ilmiy jurnali, 1(6), 191-197.
10. Fayzullaevich, A. S. (2021). The use of the artistic traditions of uzbek folk art in the lessons of fine art. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(10), 54-61.
11. Nazirbekova Shahnoza Batirovna. (2022). In the Practice of Plein Air, the Fine Arts Occupies an Important Place and Priority. Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 8, 127–131. Retrieved from <https://zienjournals.com/index.php/zjssh/article/view/1701>

12. Абдирасилов Сунатулла Файзуллаевич, Назирбекова Шахноза Ботировна, & Махкамova Саодат Бахтияровна (2016). Художественно-культурные традиции узбекского народного искусства на уроках изобразительного искусства. *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии*, (11 (68)), 32-42.
13. Kholmuratovich, M. K., Mardanaqulovich, A. S., Ravshanovich, J. R., Sharifovna, K. U., & Shodiyevna, B. O. (2020). Methodology of Improving Independent Learning Skills of Future Fine Art Teachers (On the Example of Still Life in Colorful Paintings). *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(05).
- Jabbarov, R. (2019). Formation of Fine Art Skills by Teaching Students the Basics of Composition in Miniature Lessons. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 17(1), 285-288. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v17.1.1424>
15. Rustam Ravshanovich, J. (2021). Formation of Creative Abilities of Students by Teaching the Genre "Landscape" of Fine Arts. *Spanish Journal of Society and Sustainability*, 1, 1-8. Retrieved from <http://sjss.indexedresearch.org/index.php/sjss/article/view/1>
- Jabbarov, R., & Rasulov, M. (2021). FURTHER FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY DRAWING LANDSCAPES IN PAINTING. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.09>
- Jabbarov, R.. (2021). Унікальне направление, вдохновленне творчеством Камолиддина Бехзода, великого миниатюриста Восточного Возрождения. *Общество и инновации*, 2(5/S), 59–67. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5/S-pp59-67>
18. Ravshanovich, J. R. (2021). Rangtasvir Taraqqiyotining Ustuvor Yo'nalishlari. *Бошқарув ва Этика Қоидалари онлайн илмий журналы*, 1(6), 137-148.
19. Saodat Makhkamova Bakhtiyarovna. (2021). QUESTIONS OF PREPARING FUTURE TEACHERS FOR ARTISTIC GAFUR ABDURAKHMANOV ANALYSIS OF WORKS OF FINE ART IN SCHOOL. *Euro-Asia Conferences*, 5(1), 13–18. Retrieved from <http://papers.euroasiaconference.com/index.php/eac/article/view/437>
20. Tulanova, D. (2021). Imaginary line in landscape painting of Uzbekistan. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(2), 773-778.
21. Xalilov, R. (2021). IMPORTANT FACTORS FOR TEACHING STUDENTS TO WORK ON LANDSCAPE COMPOSITION. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.10>
22. Eraliyevich, S. X., Orinbayevna, A. S., & Shavkatovich, X. R. (2020). The importance of exhibitions and competitions in organizing fine art clubs in schools. *Journal of Critical Reviews*, 7(15), 2519-2523.
23. Akhmedov Mukhomod-Umar Bakhridinovich. (2022). THE IMPORTANCE OF FOLK APPLIED ART IN THE FORMATION OF YOUTH CREATIVE ACTIVITY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 3(02), 142–156. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-02-23>
24. Maxkamova, S., & Jabbarov, R. (2022). Axborot – kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanib tasviriy san'at ta'limi samaradorligini oshirish metodikasi. *Zamonaviy Innovatsion Tadqiqotlarning Dolzarb Muammolari Va Rivojlanish Tendensiyalari: Yechimlar Va Istiqbollari*, 1(1), 27–29. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5097>
25. Ahmedov, M.-U., & Xolmatova, F. (2021). TEACHING STUDENTS TO DRAW ELEMENTS OF PATTERNS IN WOOD CARVING CIRCLES. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.17>
- Muratov, H. (2021). THE IMPORTANCE OF ORGANIZATION AND MANAGEMENT INDEPENDENT EDUCATION IN THE LEARNING PROCESS. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. <https://doi.org/10.36074/logos-09.04.2021.v2.40>
- Muratov, K. K., & Tadjieva, F. M. (2021). Issues of Improving the Technology of Organization and Management of Independent Learning Activities of Students in the Fine Arts. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(11), 521-525.
28. Talipov, Nig'matjon Nozimovich (2022). KOMPOZITSIYADA IJODIY JARAYON HAMDA KOMPOZITSIYA VOSITALARI VA ME'ZONLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (5), 744-755.

29. Talipov, N. (2019). Artistic Analysis of Portraits and Other Genres. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 17(1), 317-320. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v17.1.1432>
30. Nazirbekova, S., Talipov, N., & Jabbarov, R. (2019). Described the Educational, Scientific, and Educational Institutions of the Miniature. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 15(2), 364-367. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v15.2.1192>
31. Talipov Nozim Khamidovich, & Kholmurodova Fotima, Kholmurodova Zukhra. (2022). FEATURES OF ART EDUCATION FOR FUTURE FINE ART TEACHERS. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 3(01), 33–39. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-01-06>
32. Xamidovich, T. N., & Tulkunovna, S. D. (2022, May). BOLAJAK TASVIRIY SANAT MUALLIMLARINI KASBGA YONALTIRISHDA MANZARA KOMPOZITSIYASINING OZIGA XOSLIGI. In E Conference Zone (pp. 116-120).